

ESKİHİSAR'DAKİ TÜRK DEVİRİ YAPILARI¹

Yrd. Doç. Dr. Ali BAŞ

Muğla ili Yatağan ilçesine bağlı olan ve Yatağan-Milas karayolunun yedinci kilometresinde bulunan Eskişehir Köyü'nde -antik Stratonikeia kenti- antik dönem yapıların yanı sıra, Türk dönemine ait bazı mimari eserler de bulunmaktadır. Bunlar arasında eski köy meydanı yakınında bulunan Şaban Ağa Camii ile bir hamam ve 19. yüzyıl sonları, 20. yüzyıl başlarında inşa edilen bir kaç ev bilhassa dikkati çeken yapılardır (Çizim 1). Hilair'den alınan gravürlerde Eskişehir'daki bazı yapılar görülmektedir. Bu gravürlerde kubbeli bir cami ile Bouleuterion yakınındaki bazı evler dikkat çekmektedir (Resim: 1,2)². Bu gravürlerdeki kubbeli cami ve evler günümüzde mevcut değildir.

M.Ö. 3. yüzyılda kurulan ve günümüze kadar kesintisiz olarak iskân edildiği sanılan Eskişehir Köyü'nün ilk devir Türk dönemine ait olan tarihi henüz aydınlanmış değildir. M.S. 11. yüzyıl sonlarında başlayan Anadolu'nun fethiyle birlikte ilk Türk uç beylerinin güneybatı Anadolu bölgesine kadar geldikleri bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan beyliklerden biri olan Menteşeoğulları, Muğla yöresini ellerinde bulundurdıklarından, Eskişehir Köyü'nün de bu beyliğin toprakları içerisinde kalmış olması gerekir. Evliya Çelebi Eskişehir Köyü'nün Menteşeoğlu Ahmed Gazi tarafından 1354 senesinde Cenevizlilerden alındığını belirtir³. Buna mukabil İ.H. Uzunçarşılı, Menteşeoğlu İbrahim Bey'in ölümünden sonra (1358 ?), kardeşler arasında başlayan hükümdarlık mücadelesinde Eskişehir'in bu tarihlerde Ahmet Gazi'nin kardeşlerinden ele geçirmiş olabileceğini ifade etmektedir⁴. K.Ekrem Uykucu da bu mücadelenin Mehmed ve Ahmed Gazi

arasında geçtiğini söylemektedir.⁵ Buna göre Eskişehir'in 14. yüzyıl ortalarından önce Türk hakimiyetine girdiği anlaşılmaktadır. Menteşeoğullarının 1425 senesinde yıkılmasından sonra bölge Osmanlıların eline geçmiştir.

Şimdi Türk devrinden kalan eserleri sırasıyla inceleyelim:

ŞABAN AĞA CAMİİ

Köy meydanının batısında ve hamamın yakınında bulunan cami banisinin adından dolayı Şaban Ağa Camii olarak adlandırılmaktadır. Kitabesine göre eser H. 1293 (M. 1876) senesinde yeniden inşa edilmiştir. Bir çok tamirat geçirmiş olmasına rağmen, günümüze kadar sağlam olarak gelebilmiştir.

Evliya Çelebi Eskişehir'da biri Menteşeoğlu Sultan Ahmed tarafından inşa ettirilen Kuru Camii olmak üzere iki cami olduğunu belirtir. Bunlardan aşağı çarşıda Sultan Camii diye adlandırılan yapıyı şöyle tarif eder: "Bu

1. Stratonikeia antik kentinde 1977 senesinden beri Prof. Dr. Yusuf Boysal başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları halen devam etmektedir. İlk seneler öğrenci olarak katıldığım kazı çalışmalarına 1982 sezonunda Araştırma Görevlisi olarak iştirak ettim ve köydeki Türk devri yapılarını incelemeye başladım. Burada, bu çalışmanın yayınlanmasına mücade eden sayın Prof. Dr. Yusuf Boysal ile metinde yer alan kitabeleri okuyarı ve tercüme eden sayın Doç. Dr. Mikâil Bayram ve Arş. Gör. Alaeddin Aköz'e teşekkür ederim.
2. Chaiseul Gouffier, Voyage Pittoresque de la Grece, Tome I, Paris MDCCCLXXII, s. 134-140.
3. Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Üçdal Neşriyat), C. 9, İstanbul 1985, s. 89.
4. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Menteşeoğulları Maddesi", *İslâm Ansiklopedisi*, C.VII, s. 726.
5. K.Ekrem Uykucu, *Muğla Tarihi* (Coğrafyası ve Sosyal Yapısı), İstanbul 1968, s. 88.

caminin dış solunda iki değirmen çevirir lezzetli su vardır. Caminin dış sofalarında mermer sütunlar üzerine kubbeler vardır⁶. Muhtemelen altından su kanalı geçen Şaban Ağa Camii, Evliya Çelebi'nin bahsettiği Sultan Camii'nin temelleri üzerine yeniden inşa edilmiştir.⁷ Hilal'in gravüründe de bugünkü Şaban Ağa Camii'nin bulunduğu yerde üzeri kubbe ile örtülü ve tek şerefeli bir minaresi olan cami görülmektedir. Evliya Çelebi'nin bahsettiği diğer cami bugün mevcut değildir.

Cami dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir (Çizim 2). Harim ise 14.80x14.80 m. ebadındadır. Duvarları moloz taş ve devşirme mermer parçalar ile inşa edilmiş olup, üzeri sıvanmıştır (Resim 3). Üst örtüsü kiremit kaplı kırma çatıdır. Metal minaresi cümle kapısının hizasında çatıdan itibaren yükselmektedir. Minareye çıkış mahfilden sağlanmıştır.

Caminin kuzeye açılan girişinde sekiz ahşap sütunla desteklenmiş, ahşap tavanlı bir revak şeklinde son cemaat mahalli bulunmaktadır. Cümle kapısının eksenine rastlayan orta kısım bağdadi duvarlarla yükseltilerek, yan bölümlerin çatısından ayrı bir beşik çatı ile örtülmüştür. Tavanı destekleyen ahşap sütunların aralarındaki bağdadi kemerler ve orta bölümün örtü biçimi caminin dış mimarisine değişik bir görünüş kazandırmıştır (Resim 4). Revak sütunlarının arası alçak bir duvarla kapatılmış olup, son cemaat mahalline cümle kapısı eksenindeki kapı boşluğundan girilmektedir. Son cemaat mahallinin batı duvarı tavana kadar örülmüş, altından su kanalı geçtiğinden doğu taraftaki bir bölüm ise açık bırakılmıştır. Son cemaat mahallinde, ortadaki cümle kapısının iki yanında simetrik biçimde yerleştirilmiş dört büyük alt ve iki küçük üst pencere mevcuttur. Üstteki pencerelerin son cemaat mahallinin tavan kaplamasıyla yarıya kadar kapatılması, bu bölümün sonradan tamir edildiğini göstermektedir.

Harime kuzey duvarın ortasında yer alan ve önünde iki basamaklı bir merdiveni bulunan yarım daire kemerli kapıdan girilmektedir. Kapının üst kısmında, yine harimle irtibatlı olan yarım daire planlı bir mükebbire bulunmaktadır. Cümle kapısının etrafını duvardan 10 cm. çıkıntı yapan ve 20 cm. genişliğinde olan mermer bir silme çerçevelemektedir. Harime bir basamakla inilmektedir. Harimin kuzeyinde boydan boya uzanan fevkani bir ahşap mahfil vardır. Ortada bulunan ve 175 cm. genişliğinde olan geçiş kısmının iki yanında tabandan 10 cm. yükseltilmiş ve önünde ahşap çitalarla oluşturulmuş korkuluklar bulunan maksureler vardır (Resim 5). Mahfile harimin

kuzeydoğu köşesinden ahşap basamaklı merdivenle çıkılır. Mahfil döşemesinin oturtulduğu ve basık ahşap kemerlerle birbirine bağlanan sütunlar yukarıda tavan kaplamasına kadar devam ettirilmiş, bunların araları hem alttaki maksureler hizasında, hem de mahfil katında oyma ahşap korkuluklarla kaplanmıştır. Üstte, kapı eksenine rastlayan orta açıklıkta yarım daire şeklinde bir çıkma bulunmaktadır.

Güney duvarının ortasında bulunan mihrap yarım daire şeklinde düzenlenmiştir. 45 cm. derinliğindeki mihrap nişi, duvardan 9 cm. lik bir çıkıntı yapan ve 26 cm. genişliğinde olan bir silme ile çerçevelemiştir. Mihrabın kitabelik kısmına metal üzerine yazılan bir ayet monte edilmiştir. Sade görünüşlü minber devşirme antik mermer bloklarla yapılmıştır.

Caminin içerisi dört duvarda yer alan 16 pencere ile aydınlatılmıştır. Ayrıca doğu, batı ve güney duvarların üst kısımlarında ikişer adet yuvarlak pencere ile, kuzey duvarın üst kısmında dikdörtgen iki pencere daha bulunmaktadır.

Caminin tavanı alttan kaplamalıdır. Harimin ortasında bulunan ve 33x33 cm. ebadındaki iki ahşap ayakla desteklenen üst örtü, 75 cm. kalınlığındaki beden duvarlarına oturmaktadır. Ayrıca mahfilin önünde bulunan 18x18 cm. ebadındaki on adet ahşap sütun da taşımaya yardımcı olan elemanlardır.

Caminin yeniden inşa edildiğini gösteren kitabesi cümle kapısının üst kısmında ve hemen sağda bulunmaktadır (Resim 6). Yaklaşık 35x35 cm. ebadındaki kitabenin metni şöyledir:

هذا ترفیقى احسانه ابدی بنده سین حق
طوطوب سیمین ابدانا
وجوه قریب الی عون باریک خدا
نه رعنا ابدی برجام بکنده احسان
رحیم تاریخین رزالمون بر طبع اتی
نه رعنا ابدی بر تعمیر برجام احسان
بنیاد و اجداد ابدن شعبه رعنا
مقانی اولسون جنت اعلا
سنه ۱۲۹۳

6. Evliya Çelebi Seyahathanesi (Üçdal Neşriyat), C. 9, İstanbul 1985, s. 89.
7. Caminin bir bölümün altından su kanalı geçmektedir. Bu kanalın üstü beşik tonozla örtülü olup, erken bir tarihte inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Tercümesi:

Allah kuluna yardım lütfünde bulununca gerçekten tutup ona gümüş ediversin.

Köy halkı tarafından Allah'ın yardımıyla bu camiyi ne güzel yeniden ihya ettiler.

Rahim şu gelecek mısra ile onun tarihini remz etsin. Bu camii inşa ederek ne güzel tamir ettiler.

Bina eden ve yapan Şaban Rana'nın makamı yüce cennet olsun.

Sene 1293

Bu kitabeden caminin H. 1293 (M. 1876) senesinde Şaban adlı bir şahıs tarafından yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.

Son cemaat mahallinde ve cümle kapısının solunda, câminin bânîsine ait olduğu söylenen 190x81 cm. ebadında mermerden bir sanduka bulunmaktadır. Sandukanın üzerinde herhangi bir yazı olmadığından, bu mezarın gerçekten câminin bânîsine ait olup olmadığı hakkında kesin bir şey söyleyemiyoruz.

HAMAM

Eski köy meydanının batısında ve Şaban Ağa Camii'nin yanında bulunan hamam halk arasında Selçuk Hamamı olarak adlandırılmaktadır. Hamamın bugün genellikle duvarları ayakta kalmış, tonozlu bir mekânı hariç diğer kısımlarının üst örtüsü tamamen, bazı mekanların duvarları da kısmen veya tamamen yıkılmıştır (Resim 7). Eskişehir'de 1982 kazı sezonu sırasında bir kaç gün yapının içinde ve etrafında temizlik ve sondaj çalışmaları yapma fırsatı bulduk. Fakat kısa süren bu çalışmalar sırasında hamamın her tarafını açığa çıkarmamız mümkün olamadı.

Çalışmalarımıza önce yapının içerisine girmeyi engelleyen bitki ve ağaçları temizleyerek başladık. Kuzeyde bulunan 3 nolu mekanın (Çizim 3) zemini sonradan betonla kaplanmış olduğu için, biz güneydeki 5 nolu kubbeli mekânda zemine inmeye çalıştık. Yüzeydeki artıkları temizledikten sonra, mekanın bir bölümünde sondaja başladık. Sondaj sırasında bol miktarda moloz taş, tuğla ve kireç parçaları ortaya çıktı. Zeminde herhangi bir kalıntıya rastlayamadığımızdan, buranın döşemesi hakkında kesin bir fikir edinmek mümkün olmadı. Biz zeminin de duvarlar gibi horasan harcı ile kaplı olduğunu tahmin etmekteyiz. Buradaki çalışmayı bitirdikten sonra, kuzeydeki kubbeli kısımla irtibatlı olan 2

nolu tonozlu mekanın güney tarafında 1 m² ebadındaki bir alanda zemine indik. Burasının da 5 nolu bölümün zemini gibi olduğunu tespit ettik.

Daha sonra hamamın bugün ayakta kalmış olan batı duvarından ileriye doğru çıkıntı yapan kuzey ve güney duvarlarının devamını bulmak için 1 nolu mekânın güney duvarı uzantısında kazı yaptık. Burada yaptığımız çalışma sırasında duvarın batıya doğru devam ettiğini tespit ettik. Fakat hamamın batısında bugün bir ev bulunduğundan, buradaki çalışmayı devam ettiremedik. Bu kısımda iki adet sırlı seramik parçası bulduk (Resim 8).

Son olarak hamamın güneydoğu köşesinde yer alan ve batı duvarı hariç, diğer kısımları tamamen yıkılmış olan 6 nolu tonozlu mekânda araştırma yaptık. Buradaki çalışmalarımız sonucunda mekânın doğu duvarında dışarı ile irtibatlı bir açıklığın bulunduğunu tespit ettik. Bu bölüm bir pencere ile sıcaklık kısmıyla irtibatlandırılmıştır.

Hamam, güneydoğu köşedeki boşluğu dikkate almadığımız takdirde dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan hamamın inşa malzemesi moloz taş ve yer yer bu taşlar arasına yerleştirilmiş olan tuğla parçacıklarından oluşmaktadır. Bileşiminde yoğun kireç bulunan harçla örülen duvarların kalınlıkları yaklaşık 75 cm. dir. İç kısmı sıvalı olan hamamın dışında sıva izi görülmemektedir. Kubbeler yıkık olduğu için, bu mimari elemanların malzemesi hakkında kesin bir şey söylemek zordur. İçeride yaptığımız araştırmalar sırasında bol miktarda moloz taşın ortaya çıkması ve günümüze ulaşabilen tonozların moloz taş ile örülmesi, kubbelerin de bu malzeme ile inşa edildiğini bir dereceye kadar gösterebilecek delillerdir. Hamamın tamamen yıkık olan 1 nolu mekanını bir tarafa bırakırsak, doğu duvarının bir kısmı ile diğer duvarları sağlam olarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Çeşitli sebeplerle doğu tarafta etraflı olarak araştırma yapma imkanı bulamadık. Nitekim kuzeydoğu köşedeki 4 nolu tonozlu mekânın bugün hela olarak kullanılması da çalışma yapmamızı engelleyen bir faktör olmuştur.

Hamamın batısındaki ölçüleri kesin olarak tespit edilemeyen kısım soyunma mahalli olmalıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi burada bugün bir evin bulunması, bu kısımdaki kazının tamamlanmasına engel olmuştur. Doğu duvarının köşelerinde herhangi bir geçiş elemanının bulunmaması ve duvar kalınlıklarının

da diğer bölümlerdeki duvarlarla aynı olması, bu mekânın üzerinin kubbe veya tonoz gibi kagir bir sistemle örtülmediğini göstermektedir. Muhtemelen ahşap kirişlemeli düz dam veya bir çatı sistemiyle örtülmüş olmalıdır.

Soyunma mahallinden 2 nolu aralık kısmına geçilmektedir. Kapının üstünde bir havalandırma bacası vardır (Resim 9). Kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve dikdörtgen planlı olan bu mekânın üzeri beşik tonozla örtülüdür. Tonozda eşit aralıklarla düzenlenmiş karşılıklı üçer adet ışıklık bulunmaktadır. Bunlar tonoz örgüsü içine yerleştirilmiş pişmiş toprak künklerle yapılmıştır.

Aralık⁸ kısmının kuzeydoğu köşesinden yarım daire kemerli bir kapıdan 3 nolu soğukluk kısmına girilir. Bugün 110 cm. kadar yükseltilmiş olan zemini betonla kaplı olduğu için araştırma yapmaya elverişli değildir. Yer yer görülen izlerden duvarların sıvalı olduğu anlaşılmaktadır. Duvarlarda tüteklikler görülürken, kubbeye geçiş elemanı olan üçgenlerin başlangıç seviyesinde iki sıra tuğla ile oluşturulmuş ve duvardan 5 cm. çıkıntı yapan bir silme duvarları çepeçevre dolaşmaktadır (Resim 10). Bunun yukarısında ve her duvarın ortasında 85 cm. genişliğinde ve 9 cm. derinliğinde sivri kemerli birer sağır niş vardır (Resim 11). Niş çerçevesi ve iç kısmının bir bölümü tuğla ile örülmüştür.

Soğukluktan yine yarım daire kemerli bir kapı ile 5 nolu sıcaklık kısmına geçilmektedir (Resim 12). Sıcaklık kısmında, duvar yüksekliğinin yarısına kadar olan bölümdeki kırmızı renkli sıva üstteki beyaz renkli sıvaya göre daha sert ve daha düzgündür. Bu iki sıva arasında 1.5 cm. lik bir yüzey farkı olup, alttaki üsttekenden daha içlerdendir. Burada da soğuklukta olduğu gibi duvarlarda iki sıra tuğla ile oluşturulmuş bir silme bulunmaktadır. Silmenin üst kısmında da kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenleri yer alır (Resim 13). Mekânın duvarlarında sıcak ve soğuk su künkleri izlenmektedir (Resim 14). Batı duvarının yarısına kadar giden künkler duvarın diğer yarısında görülmemektedir. Kuzey duvarında ise künk yoktur. Güney duvarda çift sıra halinde devam eden künkler, doğu duvarının ortasından itibaren tek olarak soğukluk kısmına geçmektedir. Çift sıra künkün doğu duvarında tek sıraya dönüşmesi, buranın arkasında bulunan 6 nolu tonozlu mekânın sıcak su deposu olduğunu göstermektedir. Su deposu 64x64 cm. ebadındaki bir açıklıkta sıcaklık kısmıyla irtibatlandırılmıştır.

Bugün güney ve doğu duvarlarının ayak-

ta kalabilmiş seviyesine kadar toprakla dolu olan su deposunun (Resim 15) zeminine incek şekilde kazı yapma fırsatı bulamadığımızdan, yaptığımız sondaj çalışmaları sonucunda ancak bazı kısımlarını ortaya çıkarma imkanı bulabildik. Doğu duvarında yaptığımız çalışma sırasında, muhtemelen külhanın bacası olan 80 cm. genişliğinde bir açıklık ortaya çıktı.

Soğukluğun kuzeydoğu köşesindeki kapıdan, bugün helâ olarak kullanılan 4 nolu mekâna girilir. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve dikdörtgen bir plan şemasına sahip olan bu mekânın üzerinin kalıntılara göre tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Doğu duvarı tamamen, kuzey ve güney duvarları ise kısmen yıkılmıştır. Bu bölümün daha önce de hela ve tıraşlık olarak kullanılmış olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü hamamın diğer mekânları içerisinde bu fonksiyonu karşılayabilecek başka bir bölüm bulunmamaktadır.

Hamamın inşa kitabesi mevcut olmadığından, inşa tarihini kesin olarak bilemiyoruz. Fakat soyunma mahallinde ele geçen seramik parçalarından birinin 14-15. yüzyıl özelliklerini göstermesi, soyunma mahallinden soğukluk kısmına geçişte bulunan aralık kısmının 16. yüzyıldan sonra görülmesi ve sıcaklıkta üst örtüye Türk üçgenleriyle geçilmesi gibi özellikler dikkate alındığında hamamın 14. yüzyılın ortalarından 15. yüzyılın ortalarına kadar olan bir zaman içerisinde inşa edildiği söylenebilir.

ESKİHISAR'DAKİ EV MİMARİSİNE İKİ ÖRNEK

Eskihisar'daki evlerin önünde genellikle etrafı yüksek duvarlarla çevrili bahçe bulunmaktadır. Bahçeye geniş saçaklı bir kapıdan girilir. Evlerin kapıları ise genelde güne açılmaktadır. İnşa malzemesi olarak moloz taş, devşirme antik parçalar ve kısmen de tuğla kullanılmıştır.

İki katlı olan evlerin zemin katında bir hayat ve birinci kata çıkış merdiveninin konumuna göre de bu hayatın sağında veya solunda mutfak olarak kullanılan bir oda yer alır. Ayrıca zemin katta merdiven altı denilen

8. Aralık hem geçit olarak kullanılan, hem de kagir veya ahşap bir bölme ile ayrılmış helayı ve tıraşlığı ihtiva eden bir mekandır. Bazı neşriyatta soğukluk mahalli ile karıştırılan bu servis ünitesinin, klasik devir Osmanlı hamamlarına kadar varlığını muhafaza ettiği ve genellikle XVI. yüzyıldan itibaren yerini soğukluğa bıraktığı görülmektedir." Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII-XIII. yüzyıl Türk Hamamları* (Yayınlanmamış doçentlik Tezi), Ankara 1978, s. 8.

küçük bir mekân daha mevcuttur. Zemin kata ait diğer kısımlar ise ahırdır.

Birinci kata hayatın köşesinde bulunan merdivenle çıkılır. Bu katta bir hayat ve buraya açılan bir oda bulunur. Ayrıca hayatın uzantısında, cepheyi boydan boya kaplayan ve önü ahşap korkuluklarla çevrili olan ve ayazlık olarak tabir edilen bir sundurma vardır. Hayat güneydeki bahçeye ve manzaraya hakim durumdadır. Evlerin üst örtüsü kırma çatılı olup, alaturka kiremit ile kaplıdır.

Köyde 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında yaşamış ve çoğu araziye ellerinde bulundurmış olan ağaların inşa ettirdikleri evler diğerlerinden daha büyük ve daha gösterişlidir. Bu evlerden bir kaç tanesi günümüze kadar ulaşabilmiş ve bazıları hala kullanılmaktadır. Bunların bir çoğunun inşa kitabesi de mevcuttur. Bu evler plan şeması yönünden birbirleriyle benzer özellikler taşımalarına rağmen, malzeme ve işçilik açısından bazı farklılıklar göstermektedir. İncelediğimiz örneklerde bu açıkça görülür.

ABDULLAH AĞA EVİ

Antik Bouleuterion binasının güneyinde bulunan ve kuzey duvarındaki kitabeden H. 1292 (M. 1875) senesinde yapıldığı anlaşılan ilk örneğimiz halk arasında Abdullah Ağa Evi olarak adlandırılmaktadır. Doğu-Batı doğrultusunda uzanan yapı iki bölüm halinde inşa edilmiştir. Doğudaki bölüm bugün terkedilmiş, batıdaki ise bazı odaları kullanılmaktadır. Batıdaki bölümde odaların bazılarının kapalı olması ve sahibinin de başka şehirde oturması sebebiyle inceleme yapma imkanımız olmadı. Biz ancak doğudaki bölümde etraflı olarak araştırma yapabildik.

İki katlı ve dış sofalı plan tipinde inşa edilen evin (Çizim 4) dış duvarlarında devşirme antik malzeme ile tuğla kullanılmıştır. Kuzey cephede doğudaki bölümün ahır kısmına girişi sağlayan iki kapı bulunmaktadır (Resim 16). Zemin kat ile birinci katın birleştiği kısımda bir silme mevcuttur. Birinci katta doğudaki bölüme ait alınlıklı üç pencere ile, batıdaki bölüme ait alınlıklı bir başka pencere vardır. Ayrıca cephenin ortasında iki mazgal pencere ile bunların üstünde yuvarlak birer pencere daha mevcuttur. Yapının inşa kitabesi de yine bu cephededir.

Kitabenin metni:

ایمده فی قبا نون حرم اعدا
بحسب سورة انا فتننا
سنه ۱۲۹۲

Tercümesi:

Açıldıkça düşmanın gözü kapansın, İnnâ Fetehta suresinin hakkı için.

Doğu cephede birinci katın hayatına açılan iki pencere mevcut olup, iki pencere arasındaki mermer bir levhaya **الله** kelimesi dekoratif bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca duvarda içteki ocak ve bacanın çıkıntısı da görülmektedir.

Evin kuzeydoğu köşesinden bahçeye geçilmekte, binaya esas giriş ise güney cepheden sağlanmaktadır. Güney cephe ortasındaki kapıdan zemin katın doğu-batı doğrultusunda uzanan hayat kısmına girilir. Hayatın kuzeyinde penceresi bulunmayan bir mekân ile doğu tarafında mimari ve süsleme açısından önemli bir özelliği bulunmayan başka bir oda mevcuttur. Birinci kattaki baş odanın altında bulunan ve kapısı avluya açılan odanın doğu duvarında bir ocak ve bu ocağın iki tarafında birer niş ile güney duvarında iki penceresi mevcuttur. Ayrıca kapının sağında ve solunda da birer dolap yer almaktadır.

Birinci kata hayatın batısından bir kısmı mermer, diğer kısmı ise ahşap basamaklı olan bir merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenle ulaşılan hayatın önü daha sonra soğuğa karşı kapatılarak, orijinalinde açık sofalı olan plan şeması, kapalı sofa haline dönüştürülmüştür.⁹ Hayatın kuzey tarafında üç, güneydoğu köşesinde ise bir adet mekân bulunmaktadır. Kuzeydeki mekânlardan ortadaki kuzey tarafta ikiye bölünmüş ve bunlardan batıdaki helâ olarak düzenlenmiştir. Doğudakinin zemini ahşap döşemeli olduğundan bu mekânın fonksiyonu hakkında kesin bir şey söylemek zordur. Kuzeydeki bütün mekânlar birer kapıyla birbirleriyle irtibatlıdır.

Yaklaşık kare bir alana sahip olan doğudaki odanın kuzey ve güney duvarlarında ikişer pencere mevcuttur. Doğu duvardaki ocak sistem olarak yapıdaki diğer ocaklara benzetilmektedir. Ocağın iki tarafında birer niş vardır. Batı duvarında yer alan 2.20 m yüksekliğinde ve 60 cm. derinliğindeki ahşap dolabın bir bölümüne alçı ile sıvalı bir niş yerleştirilmiştir.

9. Bu konuda bilgi için bkz: S. Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul 1968, s. 16.

Bu niş muhtemelen lambalık olarak kullanılmıştır. Odanın tavanı alttan kaplamalıdır.

Batıdaki odanın kuzey duvarında bir, güney duvarında ise iki penceresi mevcuttur. Batı duvarda bir ocak ile kuzey duvarda bir niş vardır. Doğu duvarda yer alan ahşap dolap, doğudaki odanın gibi düzenlenmiş olup, yalnız burada lambalık yoktur. Tavanı da yine alttan kaplamalıdır.

Kuzeydeki kapıların söve, lento ve eşikleri ahşaptan olup, lentolar ahşaptan yapılan motiflerle çakma tekniğinde süslenmiştir (Resim 17).

Genelde sade bir plan ve süsleme özelliği gösteren yapının dikkate değer bölümü güneydoğu köşede yer alan ve avluya doğru çıkıntı yapan baş odasıdır. Odaya diğerlerinden daha zengin bir süsleme özelliği gösteren kapıdan girilmektedir (Resim 18). Kapı çerçevesinde antik mimarinin etkisi de görülür. Kenarlarda sütunceler, üstte baştaban, onun üzerinde ise üçgen bir alınlık mevcuttur. Alınlığın kenarlarında ise köşe akroterleri gibi süsleyici elemanlar vardır. Kapı sövelerinin üzerine çakılarak yerleştirilen sütunceler burmalı olup, dekoratif birer kaideye sahiptirler. Lentoda bulunan eliptik kartuşlar şeklindeki süsleme bütün kapıların lentosunda aynı şekilde işlenmiştir. Kapının çerçevelerinde ve bölümleri birbirinden ayıran kısımlarda ince çitalar kullanılmış ve bu özellik süslemeye ayrı bir görünüş kazandırmıştır.

Odanın doğu duvarında iki dolap, güney ve batı duvarlarında ise ikişer pencere bulunmaktadır. Odanın en önemli kısmı, ahşaptan çakma tekniği ile yapılan tavan süslemesidir (Resim 19). Tavan, yanlardan merkeze doğru daralan karelerle oluşturulan değişik motifli tezyinat kuşakları ile süslenmiştir. Özel şekilde kesilmiş paralel kenar parçacıklarla oluşturulmuş zigzaglı kuşaklar, ince çitalarla çerçevelenmiş uç uca eklenen eşkenar dörtgenler ve burma şeklinde tezyin edilmiş oyma çitalar küçük çivilerle ahşap kaplama tavanın üzerine çakılmışlardır. Göbekte ise merkezinden ahşap oyma bir püskülün sallandığı daire içine yerleştirilmiş çok köşeli bir yıldız motifli yer almaktadır.

HALİL AĞA EVİ

Antik Bouleuterion binasının batısında bulunan ve mermer işçiliği ile dikkati çeken ikinci örneğimiz, yok olan döşeme ve çatısı ile ne yazık ki bugün çok harap durumdadır. Fakat duvar işçiliği ve içindeki mimari özellikleriyle incelenmeye değer bir eserdir.

Halk arasında Mermer Ev olarak da adlandırılan yapı, dış sofalı ve eyvanlı bir plan şemasına sahiptir (Çizim 5). Dikdörtgen bir alan üzerine iki katlı olarak inşa edilen evin bir de bodrumu mevcuttur. Bodrum sağlam olarak günümüze kadar ulaşabilmiş, zemin kat kısmen, birinci kat ise beden duvarları hariç tamamen harap olmuştur. Yapının dış duvarları da kısmen yıkılmıştır. Malzeme olarak mermer, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır.

Yapının işçilik yönünden dikkati çeken en önemli kısmı doğu cephesidir (Resim 20). Yolun bu taraftan geçmesi ve diğer duvarların avlu içerisinde kalması sebebiyle, eski geleceğe uygun olarak bu cepheye daha fazla önem verilmiştir. Duvar birinci katın zemin seviyesine kadar derzleri tuğla ile süslenen mermerlerle, üst kısmı ise sadece mermerle kaplanmıştır. Bu cephede birinci katta iki adet pencere mevcut olup, bunların eşik, söve ve lentoları mermer bloklarla oluşturulmuştur. Her iki pencere de aynı tarzda inşa edilmiştir. Altta, ortada bitkisel bir rozet, bunun yanlarında ise birer adet lale motifli bulunmaktadır. Bu cephede yer alan inşa kitabesinden evin H. 1327 (M. 1909) senesinde Mavri Usta adlı biri tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu cephede ayrıca iki pencere arasında, içteki ocak ve bacanın duvardaki çıkıntısı da görülmektedir.

Yapının kuzey ve batı cepheleri moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiş ve derzleri tuğla ile süslenmiştir. Kuzey cephede, köşelerdeki odalara açılan ve birbirine benzeyen ikişer adet dikdörtgen pencere mevcuttur. Doğudaki pencerelerin altında birer lale motifli vardır. Batıdakilerde ise bu motif yoktur. Ayrıca bu cephede küçük mazgal pencereler de bulunmaktadır. Kuzey duvar ile aynı teknikte inşa edilen batı duvarında iki adet dikdörtgen pencere bulunmakta ve bu pencereler arasında içteki ocak ve bacanın çıkıntısı görülmektedir.

Yapının güneydoğu köşesine bitişik çift kanatlı bir kapıdan bahçeye girilmektedir. Kapının dışa doğru genişleyen yuvarlak kemeri, iç tarafta profil kaide ve başlıklar taşıyan dörtgen kesitli sütunlara oturtulmuş olup, kilit taşı kabartma olarak işlenmiş bitkisel bir motif vardır. Ahşap kapı kanatları dikdörtgen şeklinde düşey tablolarla süslenmiştir.

Avluya girince, hemen sağda yer alan merdivenle bodruma inilir. Bodrumun önünde bulunan koridor yan yana sıralanmış üç mekâna geçit vermektedir. Bu mekânların kuzey duvarlarında ise birer adet küçük mazgal pencere bulunmaktadır.

Mermer basamaklı bir merdivenle çıkılan zemin katın önünde doğu-batı doğrultusunda uzanan hayat mevcuttur. Hayat bu katta yer alan iki oda arasında bir eyvan oluşturur (Resim 21). Eyvanın kuzey tarafı seki şeklinde yükseltilmiş ve duvarın ortasındaki niş içerisine bir lavabo yerleştirilmiştir (Resim 22). Lavabonun sağında ve solunda bugün mevcut olmayan ince bölme duvarlarının izleri görülmektedir. Bu duvarlarla oluşturulan mekânlar muhtemelen hela ve banyo olarak düzenlenmiş olmalıdır. Doğu taraftaki bölümün köşesinde üst katın pis sularının akıtıldığı künkün kalıntısı izlenmektedir.

Odalara eyvanın köşelerinde yer alan ve pahlanmış yüzlere açılan köşe kapıları ile girilir. Eyvanın doğusundaki odanın duvarları günümüze kadar sağlam kalabilmiştir. Odaanın doğu duvarında bir ocak ve ocağın yanlarında, duvar içerisine yerleştirilmiş birer dolap bulunmaktadır. Tabanı ve üst örtüsü ise tamamen yıkılmıştır. Batıda bulunan oda da aynı tarzda inşa edilmiş, yalnız batı duvarda bulunan ocağın sağında dolap, solunda ise bir pencere yer almıştır. Bu odanın doğu duvarı kısmen, güney duvarı ise tamamen yıkılmıştır.

Sadece beden duvarları kısmen sağlam kalan birinci katın ahşap olduğu sanılan taban döşemesi ve üst örtüsü tamamen yıkılmıştır. Beden duvarlarında yer alan ocak, lavabo ve bölme duvarlarının izlerinden anlaşıldığına göre bu kat plan olarak zemin kat gibi düzenlenmiş olmalıdır. Ayrıca odaların bölme duvarlarının da ahşap olduğunu tahmin etmekteyiz. Çünkü beden duvarlarında kagir bölme izi görülmemektedir. Duvarlarda yer yer niş şeklinde düzenlenmiş lambalıklar bulunmaktadır.

Köyün eski mezarlığında önemli bir buluntuya rastlayamadık. Mezarlık daha sonra Kömür İşletmeleri tarafından ortadan kaldırılmıştır.

DEĞERLENDİRME

Eskihisar Köyü antik Stranotikeia şehrinin üzerine kurulduğundan, Türk dönemine ait yapıların inşasında bol miktarda devşir-

me antik malzeme kullanılmıştır. Bu malzemeler ya olduğu gibi, ya da yeniden işlenerek değerlendirilmiştir.

Şaban Ağa Camii tanıtılmasında da belirttiğimiz gibi, yapının tamirden önceki durumu hakkında sadece Evliya Çelebi'nin kısa bir tasviri bulunmaktadır. Ayrıca Hilair'in gravüründe de Şaban Ağa Camii'nin bulunduğu yerde, kubbeli ve tek şerefeli minaresi olan bir cami görülmektedir. Yapı bugünkü şekliyle mimari ve süsleme açısından önemli bir özellik arz etmemektedir.

Bugün çok harap durumda olan hamam plan şeması yönünden ilginç bir eser olarak dikkat çekmektedir. Hamamlarla ilgili olarak yapılan yayınlarda, Eskihisar'daki hamamın plan şemasına uyan bir plan tespit edemedik. Yalnız Yılmaz Önge'nin doçentlik tezinde genel hatlarıyla bu tipolojiyi yansıtan bazı hamamlar dikkat çekmesine rağmen, incelediğimiz eserde yer alan ara mekan fonksiyon açısından farklılık gösterir. Yılmaz Önge'nin bahsettiği ara mekânlar hela ve tıraşlığı da içine alacak şekilde düzenlenmiştir. Eskihisar'daki hamamda ise bu mekânlar bulunmaktadır.

Eskihisar'daki evler genellikle dış sofalı plan şemasında inşa edilmişlerdir. Yüksek duvarlarla çevrili bir bahçe içerisinde yer alan evlerin sofaları (yörede hayat denilmektedir) güneye açılmaktadır. Evlerin inşa tekniği ve özellikle baca mimarisi yöresel özellikler gösterir.

Köyde ağaların inşa ettirdikleri evler diğerlerinden daha büyük ve gösterişlidir. Ayrıca bu evlerin inşa kitabeleri de mevcuttur. Evlerin inşasında bol miktarda mermer kullanılmıştır. İncelediğimiz evler yöredeki bir çok evde karşımıza çıkan dış sofalı plan şemasına sahiptir. Dış sofa Halil Ağa evinde bir eyvan oluşturmaya rağmen, Abdullah Ağa evinde eyvan mevcut değildir. Abdullah Ağa evinde avluya doğru çıkıntı yapacak şekilde düzenlenen baş oda sistemi ise Halil Ağa evinde görülmemektedir. Halil Ağa evi işçilik yönünde de diğer evlere göre farklılık gösterir. Özellikle yapının mermer işçiliği yörede ünik sayılabilecek bir yere sahiptir.

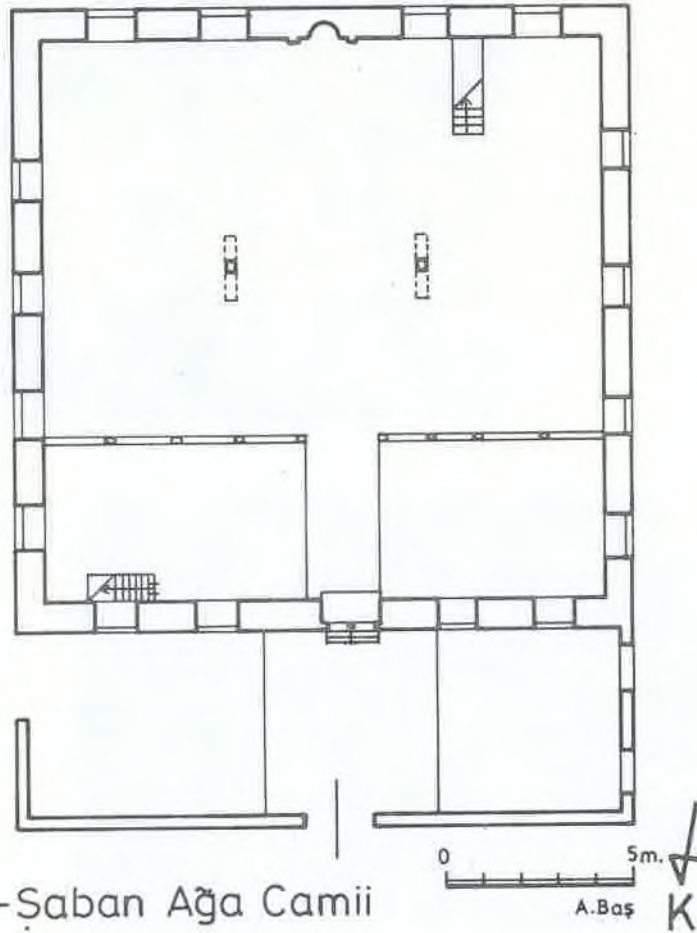
Resim 1: Gravür
(Hilair'den)

Resim 2: Gravür
(Hilair'den)

Resim 3: Şaban Ağa Camii. Batı cephe.

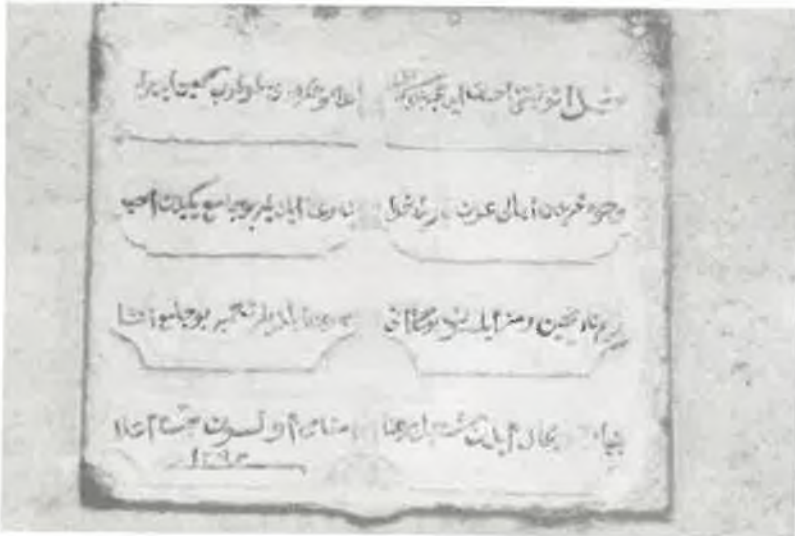
Çizim 2-Şaban Ağa Camii

Resim 4: Şaban Ağa Camii. Son cemâat mahallî.

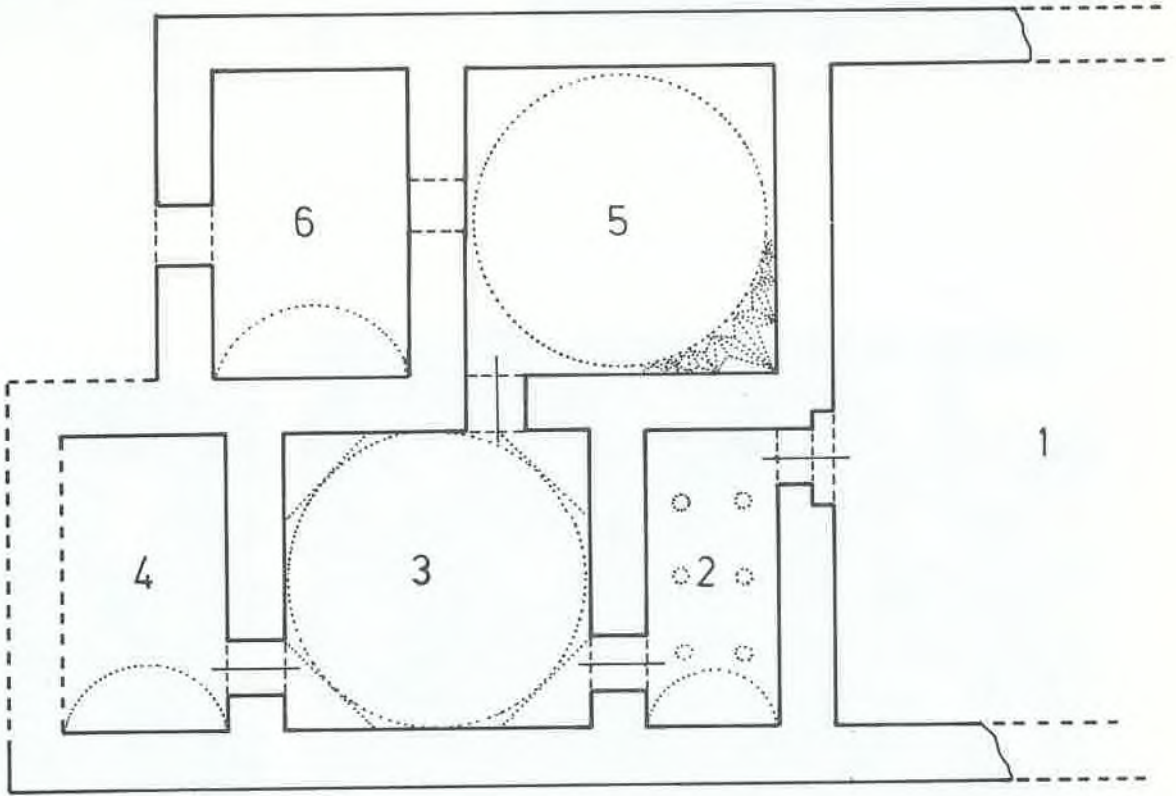
Resim 5: Şaban Ağa Camii. Maksure ve mahfil.

Resim 6:
Şaban Ağa Camii, Kitabe.

Resim 7: Hamamın kuzeybatıdan genel görünüşü.

0 5 m.
A.Baş

Çizim 3- Hamam

Resim 9: Hamam. Aralık kısmına geçiş ve havalandırma bacası

Resim 11: Soğukluktaki Üçgen bingi.

Resim 10: Hamam. Soğukluktaki niş ve silme.

Resim 8: Hamamda bulunan sırlı seramik parçalar.

Resim 15: Hamam. Güneydoğudan görüntü

Resim 12: Hamam. Sıcaklığa geçiş kapısı.

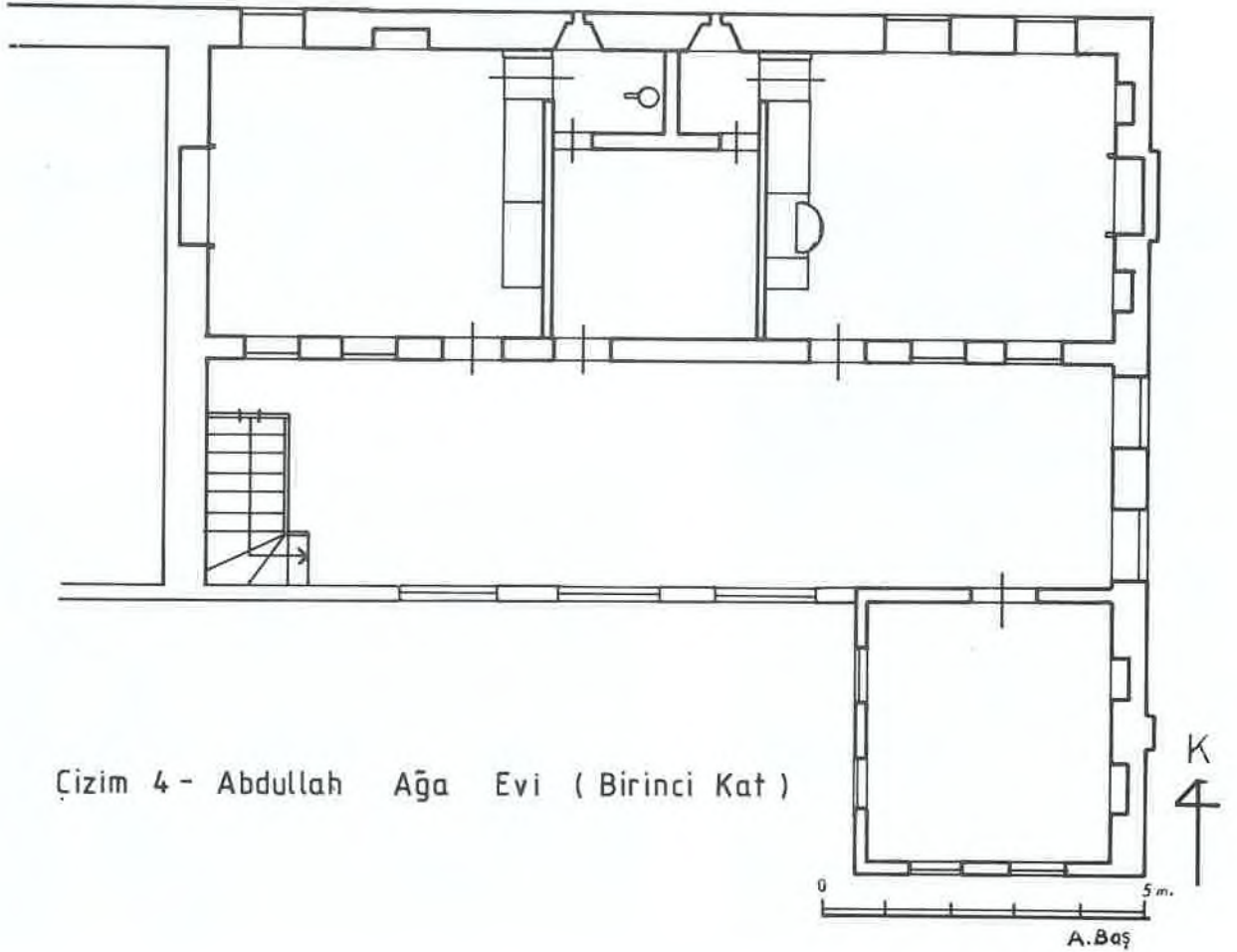
Resim 13: Hamam. Sıcaklıktaki kubbeye geçiş sistemi

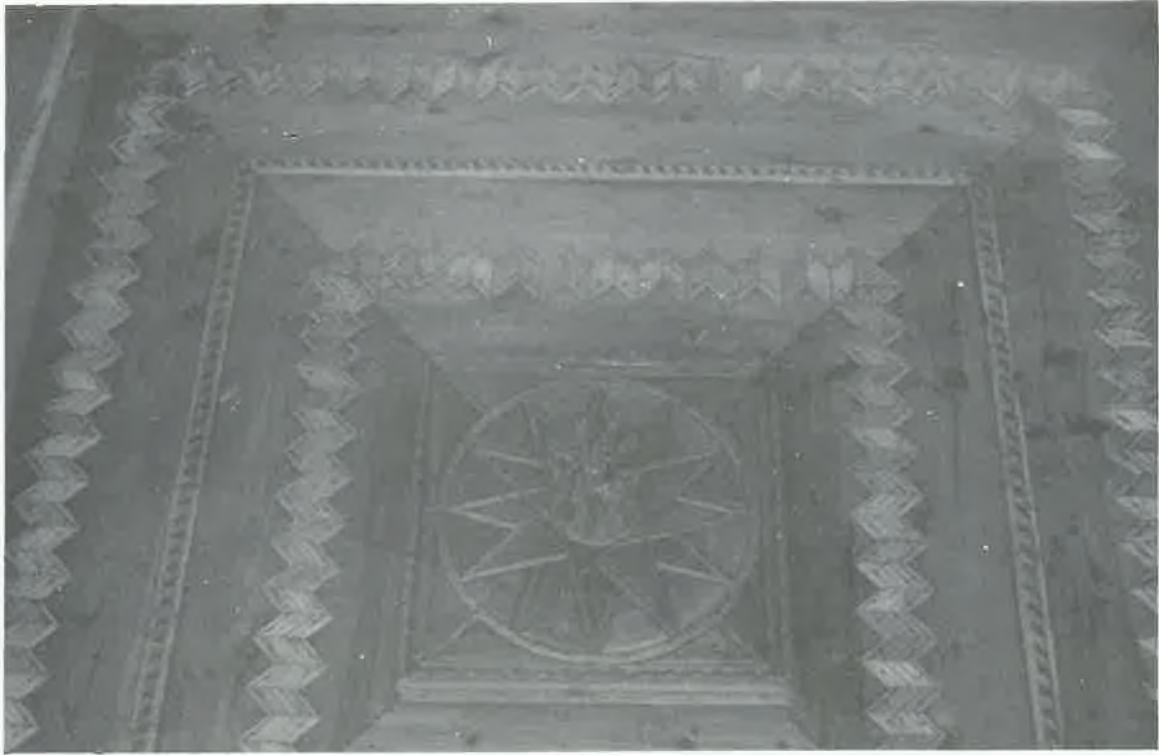
Resim 14: Hamam. Sıcaklıktaki su künkleri.

Resim 16: Abdullah Ağa Evi. Kuzeydoğudan görünüş.

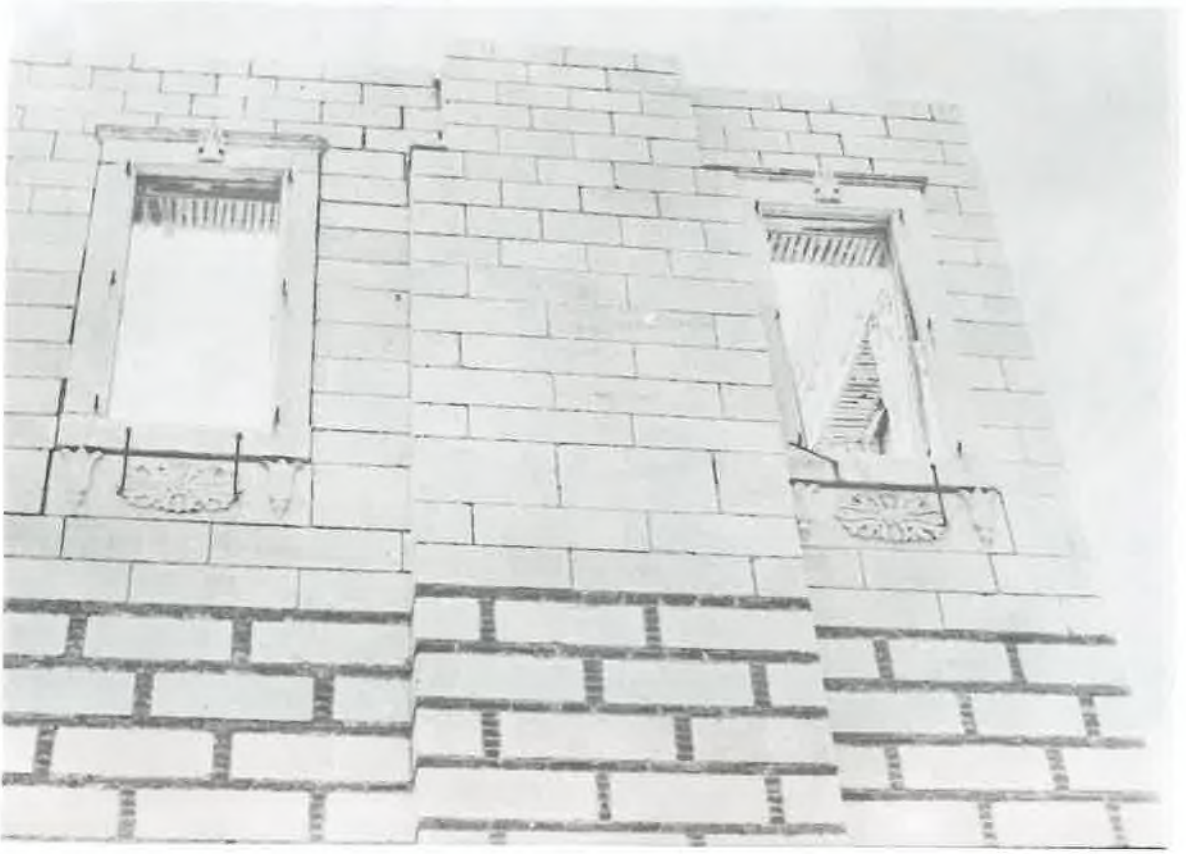
Resim 19: Abdullah Ağa Evi. Baş oda tavanı.

Resim 18: Abdullah Ağa Evi. Baş oda kapısı

Resim 17: Abdullah Ağa Evi. Kapı detayı.

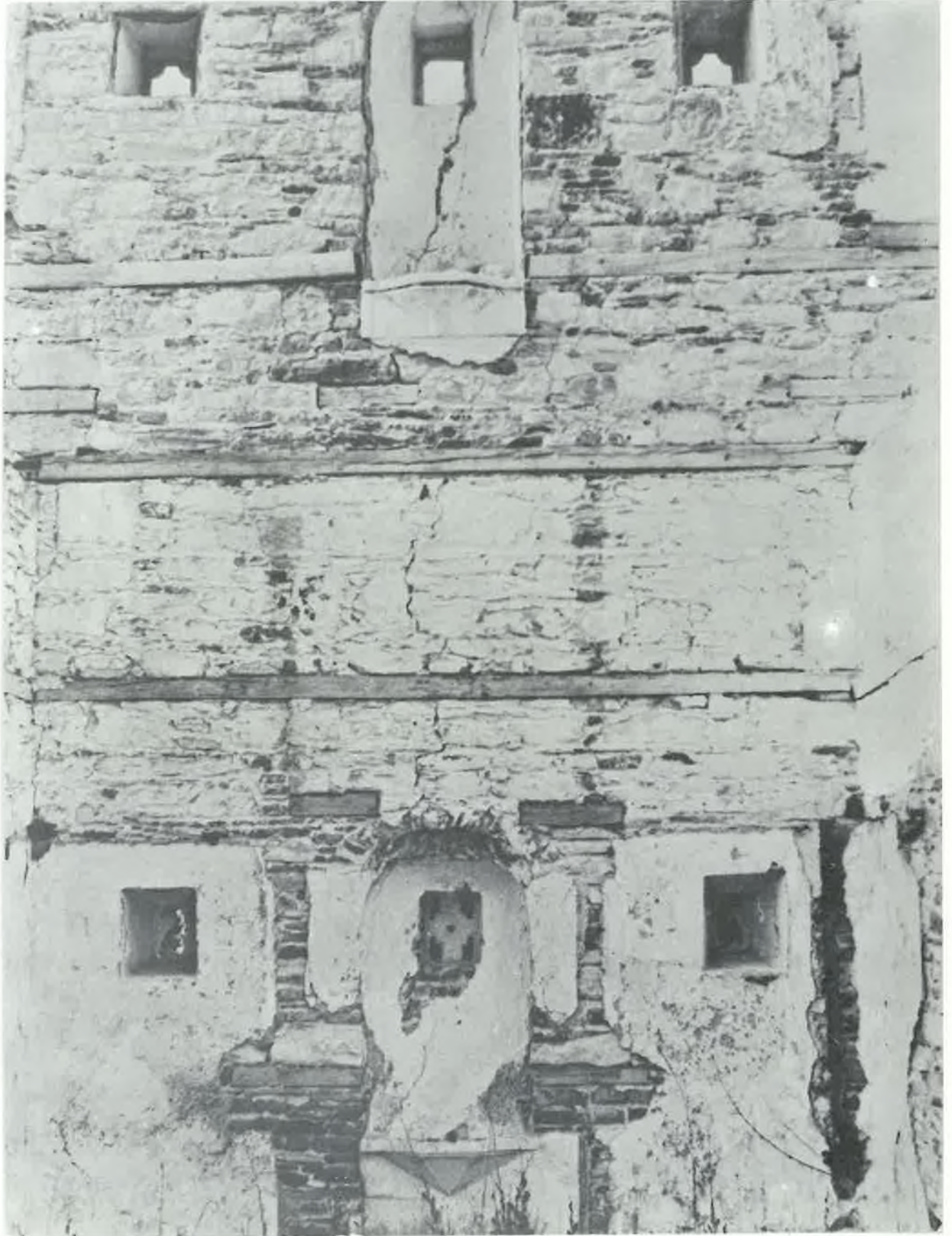

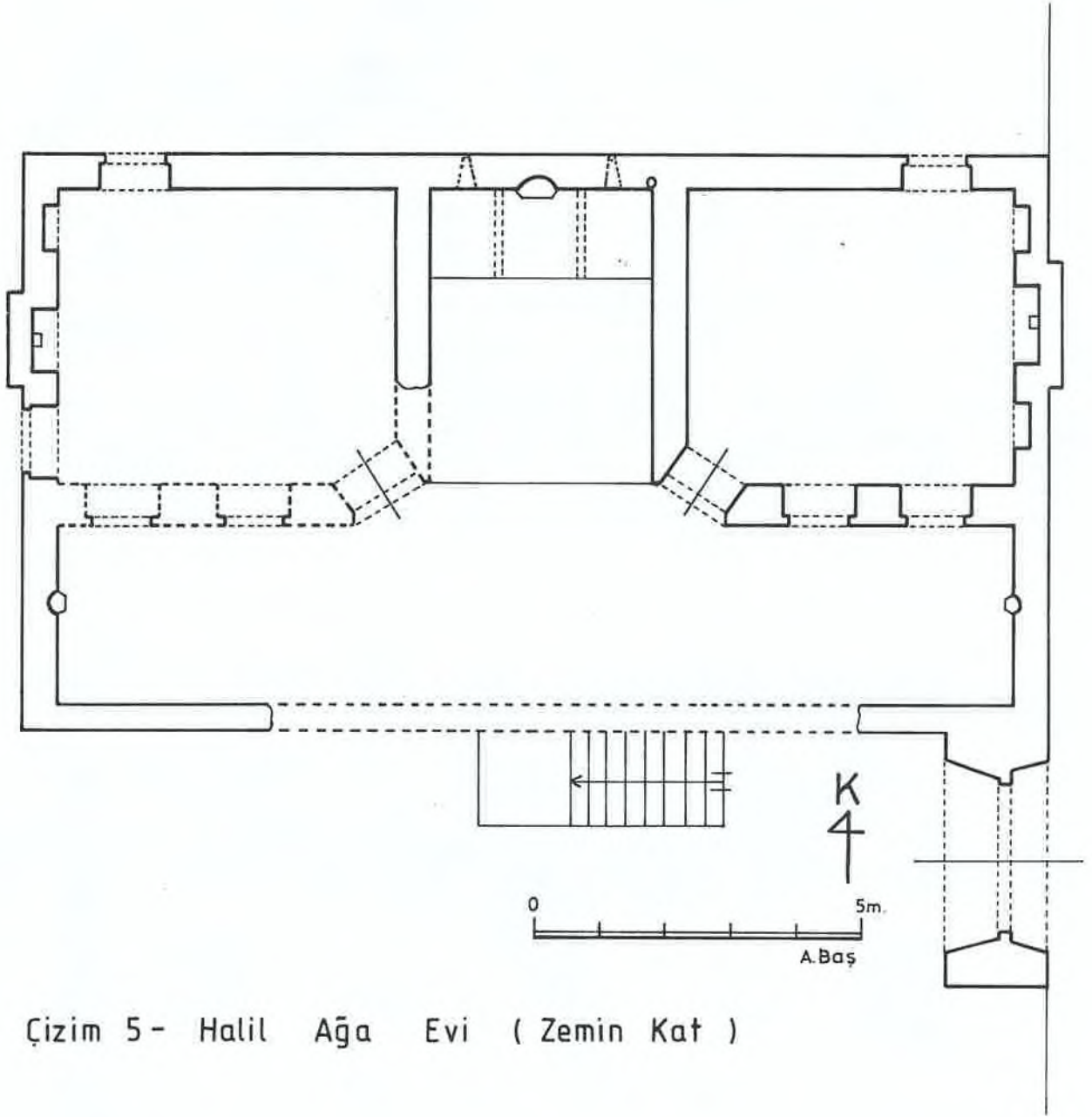
Resim 20: Halil Ağa Evi Doğu cepheden detay.

Resim 21: Halil Ağa Evi. İçten genel görünüş.

Resim 22: Halil Ağa Evi. Eyvandan detay.

Çizim 5 - Halil Ağa Evi (Zemin Kat)